

Egy modern finnugor építészet felé

Vargha László Finnországgal kapcsolatos munkássága

Laczó Dániel

okleveles építész mérnök, doktorjelölt. Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola. E-mail: Laczo.Daniel@uni-mate.hu

EREDETI KÖZLEMÉNY

Beérkezett: 2021. április 12. • Elfogadva: 2021. augusztus 16.

Online First megjelenése: 2021. november 22.

© 2021 A Szerző

ÖSSZEFOGLALÓ

Vargha Lászlóban (1904–1984) az utókor elsősorban a néprajztudóst tiszteli, jóllehet szakmai pályája kiterjedt a muzeológiára és az építészettörténetre is. E három tudományterülettel életszakaszonként eltérő mértékben foglalkozott. Tevékenységét mindhárom diszciplína esetében áthatotta a finnek építésze iránti érdeklődés. Cikkemben életútját e szempontból vizsgálom, felhasználva a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban őrzött archívumát.

Fiatalkorának meghatározó élményei kötődnek a finnekhez. Személyes visszaemlékezése alapján Vargha a finn építészettel és művészettel gyermekkorában ismerkedett meg egy magyar folyóiratban. Pályakezdeként csereprogrammal jut el Finnországba és köt barátságot finnekkel. A második világháború idején közreműködik egy finnugor kiállítás összeállításában Budapesten és Kolozsvárott. Mindeközben gyűjti és jegyzeteli a finn néprajzi szakirodalmat.

A háborút követően a nemzetközi kapcsolattartás lehetőségei szűkülnek, Vargha is csak később tér vissza a finn kultúrához. A hatvanas években a helyszínen tanulmányozza a szabadtéri néprajzi gyűjteményeket – köztük számos északit –, melynek tanulságaival hozzájárul a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – svéd szóval: a *skanzen* – létrejöttéhez. Oktatóként az egyetemi órákon is tanítja a kortárs finn építészetet. Előadásokon, kiállításokon mutatja be itthon Finnország építészetével kapcsolatos ismereteit. Emellett szakmailag legkiemelkedőbb fellépései a finnugor kongresszusokhoz köthetők, melyekben visszatér egy őt korábban is foglalkoztató témakörhöz; melynek értelmében a magyar népi építészetnek létezik egy ősi, finnugor rétege. Sikereit árnyalja, hogy pályája végén több jelentős publikációs lehetőség nem élt.

Egyéb érdemei mellett Vargha László kiemelkedő alakja a finn–magyar kulturális kapcsolatoknak, a finnekkel kapcsolatos kiemelkedő munkássága pedig önálló fejezettel gazdagíthatja pályája értékelését.

KULCSSZAVAK

modern építészet, népi építészet, építészettörténet, Finnország, finn építészet

Művészeink és tudósaink a nyelvrokonság felfedezése óta szeretettel és érdeklődéssel fordulnak Finnország felé. A felismerés óta eltelt két évszázad viszonyrendszerét a világháborúk korszakolják: 1914 előtt a személyes kapcsolatok szerepe kizárólagos, a két világháború között intézményszerűnek a két ország közötti kapcsolatok, míg 1945 után ezek már szervezett formát öltenek.¹ Vargha László (1904–1984) szerepe e történetben kitüntetett, mivel életműve két kort és három tudományágat köt össze.

Elsősorban a néprajztudóst tiszteljük Vargha László személyében, így emlékeznek rá pályatársai² és a Kubinszky Mihály által szerkesztett *Modern Építészeti Lexikon* is,³ azonban tevékenysége kiterjedt a muzeológiára és az építészettörténetre is. Szakmai pályáját életrészekként és három tárgykör közötti enyhe hangsúlyeltolódások jellemzik. Szerteágazó tevékenységét hol részben, hol teljesen áthatja az északiak, különösen a finn néprajz és építészet iránti érdeklődés; sajátosan gazdagítva ezzel munkásságát. Cikkemben Vargha László Finnországgal, annak monumentális és népi építészetével való kapcsolatát kívánom bemutatni.

KEZDETEK. 1914–1945

Személyes visszaemlékezése alapján Vargha Lászlót gyermekkorában ragadta magával a finn művészet. A Fészek Klubban tartott előadásában (1972) visszaemlékezik a finn kultúrával való első, gyermekkori találkozására. Tízéves volt 1914 telén, amikor a gyöngyösi magyar királyi főgimnázium épületében hadikórházat rendeztek be, és ehhez el kellett mozdítani a rajzszer-tár és a könyvtár állományát. A rendezés során kezébe került egy művészeti kiadvány a finn művészetéről;⁴ ez a *Magyar Iparművészet* 1908. évi 1. száma volt, melyben két cikk mutatta be a finneket.

Dr. Koronghi Lippich Elek *A finnek*⁵ című írása bő művelődéstörténeti áttekintést nyújt a 19. századról. A finn nemzeti kultúra a napóleoni háborúk hatására kezd kibontakozni. Az értelmiség ekkor nem beszél finnül, csak svédül, így az irodalmi finn nyelvet a népi köznyelvből létre kellett hozni. Az ősi népénekhez fordultak, ennek a gyűjtésnek az egyik legismertebb eredménye az Elias Lönnrot által először 1835-ben megjelentetett Kalevala. A gyűjtőmunka a művelődés minden területére kiterjedt – az irodalmon túl a nyelvstudományra, a régészetre is, beleértve a rokon finnugor népeket –, melyek között meghatározó maradt a néprajz, így az újonnan létrejövő finn nemzeti kultúra népi jelleget nyert.

A szerző a finn művészet bemutatásánál az ősi, ösztönös, tiszta jelleget emeli ki: „Éghajlat-hoz, tájhoz, lakossághoz, történeti szellemhez alkalmazkodóbb architektúrát a középkor óta nem szült a világszellem.”⁶

A cikk illusztrációi között szerepel a merijoki villa, az 1900-as párizsi világkiállítás pavilon, a Hvitträsk-villa, Lars Sonck helsinki kórháza és tamperei temploma, Saarinen, Sonck és Jung helsinki banképülete, bérházak kapuzatai, Akseli Gallen-Kallela építészeti részletei. A gyerek-

¹ Heikkilä–Karig 1984. 9–13.

² Erdélyi 1994. 51–55; Filep 1994. 74–88; Gilyén 1994. 59–62; Istváni 1985. 63–66; Kecskés 1985. 374–376; Kodolányi 1994. 48–50; Tálasi 1994. 2; Simányi 1985. 31–36.

³ Kubinszky 1978. 317.

⁴ Az előadás vázlatát őrzi a hagyatéék. Vargha-hagyatéék A-2568/27–36.

⁵ Koronghi Lippich 1908. 1–26.

⁶ Koronghi Lippich 1908. 25.

1. ábra. Gyermekkori inspiráció: a merijoki villa előcsarnoka. Koronghi Lippich 1908. 10

korában megismert publikáció kapcsán a Fészek Klubban elmondott visszaemlékezésében Vargha kiemeli, hogy a finn szecesszió épületeit hamarabb ismerte, mint akár az ezek hatását mutató hazai példákat (1. ábra).⁷

Torsten Stjernschantz *A finn művészet és iparművészet*⁸ címmel közli cikkét. A néprajzi ihletés helyett a nemzetközi kapcsolatokat és a finn művészet új, modern jellegét emeli ki. A történelmi nemzeti kultúra hiányából adódóan „Finnországban nem voltak régi tradíciók, amelyek útjában álltak volna az új irányoknak s azért a modern művészet gyors lendületet nyert.”⁹ A századfordulós mozgalmak meghatározó országai lettek az inspiráció forrásai: Angol és belga mintáktól erősen befolyásolt művészek és építésszek használták fel az új irányt [...]”¹⁰ „Európából [...] s talán éppen Angliából az új finn építőművészet megszületésének legkívülebbs eső ösztönző erői”¹¹ hatottak.

Irodalmi párhuzammal élve a *Magyar Iparművészet* 1908-as, finn művészetet bemutató kötete olyan elementáris hatással lehetett a fiatal Vargha fogékony elméjére, mint az Ulpius-ház bizantin művészeti albuma Mihályra az *Utas és Holdvilág* című regényben.¹²

⁷ Vargha-hagyaték A-2568.

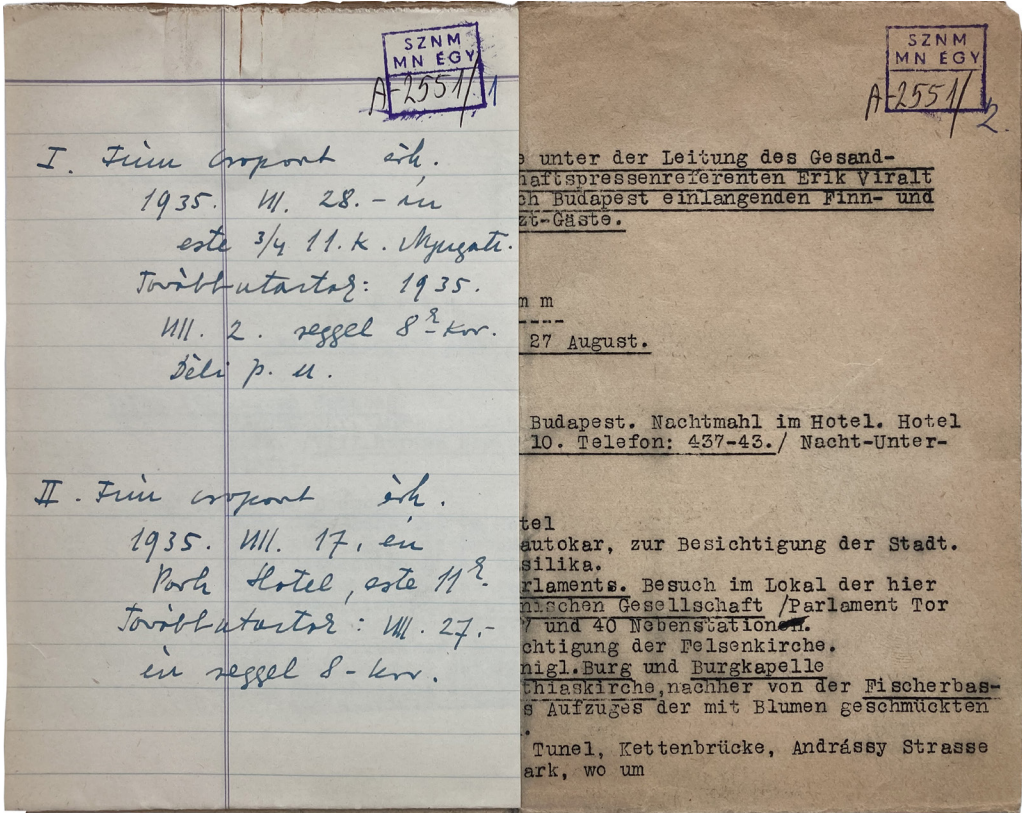
⁸ Stjernschantz 1908. 27–57.

⁹ Stjernschantz 1908. 30.

¹⁰ Uo.

¹¹ Stjernschantz 1908. 32.

¹² Szerb 2004. 14–15.

2. ábra. Ütemterv: a finn diákok magyarországi utazásának szervezése. Vargha-hagyaték A-2551/1

Vargha a gimnázium elvégzését követően Budapesten járt egyetemre, és itt is kezdte el pályáját. Egyetemi tanulmányait a József Nádor Műegyetemen kezdte, de a Pázmány Péter Tudomány Egyetem Bölcsészettudományi Karán folytatta és fejezte be.¹³ A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett doktorátust (1940), és itt is tevékenykedett díjtalan tanársegédként 1940-ig.¹⁴

Az északiakkal szakmai utazások révén került kapcsolatba. Szervezője volt az északi diákok itteni tanulmányútjának 1935-ben, majd 1936-ban ő maga is járt Finnországban. Hagyatéka számos cserediákkal váltott levelet őriz a rákövetkező évekből (2. ábra).¹⁵

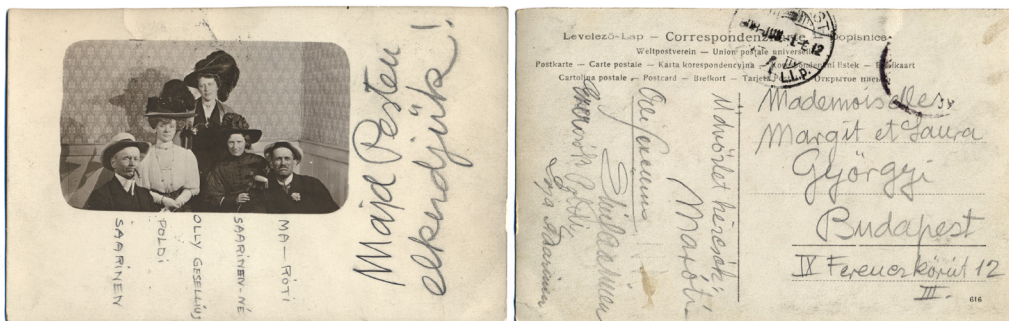
A finn és magyar értelmiség között fennálló személyes kapcsolat évszázados hagyományát ezáltal ő maga is ápolta, Matthias Alexander Castrén és Reguly Antal vagy Eliel Saarinen és Györgyi Géza példáját követve (3. ábra).

Az 1936-os finnországi utazás meghatározó volt számára. „Hosszú tévelygés után végre egy finnországi tanulmányutam vezetett egy helyesebb útra, összegeztem ismereteimet, s irányított egy

¹³ ÉKME 1964–1965. 43.

¹⁴ Tálasi 1994. 2.

¹⁵ Vargha-hagyaték A-2551, A-2552.

3. ábra. A személyes kapcsolatok hagyományja: Eliel Saarinen és Maróti Géza levelezőlapja Györgyi Gézának. Földes László szíves közlése, Györgyi–Giergl Archívum

pontosabban körvonalazható és jelesül értelmezhető cél felé: a népi építészet kutatása és a magyar skansen megvalósítása felé” – idézi visszaemlékezését Kecskés Péter.¹⁶

Északiakkal kapcsolatos első szakcikke is szakmai pályájának korai éveire köthető. Viski Károly *A magyar Skansen* címmel írt cikket a *Magyar Szemlé*be 1931-ben, majd rá való hivatkozással és azonos címmel követte ezt Vargha írása 1937-ben az *Ethnographiában*.¹⁷ Vargha cikkében röviden számba veszi a millenniumkorabeli hazai néprajzi gyűjteméseket, majd bemutatja az országos svéd szabadtéri néprajzi gyűjteményt, vagyis a Skansen-t és az annak mintáját követő helsinki szabadtéri múzeumot.

„A magasabb műveltségben és az emberi, a népi közösséget jobban, lelkiismeretesebben élő svéddek és finnek szabadtéri néprajzi múzeuma a táj, a nemzedék és osztály szempontok hangoztatása mellett a színvonal emelését, a lelkiismeret ébrentartását, a nemzet életében építőn működő erők érvényesítését és fejlesztését jelenti.”

Röviden szól csak a táj szerepéről az általa felvázolt hazai Skansenben. Hazai példaként említi ki a Palóc Múzeum szabadtéri néprajzi együttesét, leírásában a tájat csak mint az építőtevékenység erőforrását említi:

„a palóc faház [...] csak azt mutatja, amit a néprajzi tudomány tart sajátosnak, értékesnek. A palócság házépítő tevékenységét, építőinek és lakóinak gondolkodását, hosszú évtizedeken kialakult alaprajzi elrendezést, felépítési módot, a táj adta építő anyagok szakszerű felhasználását; a mindennapi élethez szükséges belső berendezést, bútorokat és eszközöket.”

Vargha 1938-tól az Országos Táj- és Népkutató Központban dolgozott,¹⁸ 1938–1941 között csoportvezetőként vett részt a gyűjtésben.¹⁹ A háború vége előtti utolsó dokumentált esemény egy kiállítás megalkotásában való részvétel 1943-ban, mely a nyelvrokon népek művelődését mutatja be és népszerűsíti. Vargha egy ősi finnugor ház tervét mutatja be az épületekre vonatkozó közös szókinccsel.²⁰

Vargha László tehát már fiatalkorában kapcsolatba kerül Finnország művészetével és építészeteivel, meghatározó olvasmányélménye a visszaemlékezésiben is gyakran kiemelt *Magyar*

¹⁶ Kecskés 1985. 375.

¹⁷ Viski 1931. 231–242 és Vargha 1937. 330–340.

¹⁸ Kecskés 1985. 375.

¹⁹ *ÉKME* 1964–1965. 43.

²⁰ Vargha-hagyaték A-1942.

Iparművészet 1908. évi 1. száma, melyben a két folyóiratcikk egyike a finn művészet népi eredetét, a másik annak modern jellegét hangsúlyozza. A finn építészet egyszerre ősi, örzi a néprajzi emlékeket, kapcsolódik a tájhoz, és egyszerre korszerű, képviseli a modern művészetet. Megállapítható, hogy a két világháború közötti írásaiban a táj fogalma felmerül a népi építészet kapcsán, de pusztán mint a népi élet erőforrása és háttere.

ORSZÁGHATÁROK KÖZÉ SZORÍTVA. 1945–1962

Hosszú, kényszerű szünet következik Vargha életében az északi kapcsolattartás és kutatás terén. A világháborút hamarosan kommunista hatalomátvétel, majd politikai-kulturális elzárkózás és elnyomás követi, az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni politikai megtorlás idején pedig további nemzetközi elszigeteltség sújtja az országot. Vargha László szakmai tevékenysége az országhatárokon belülre, előbb a muzeológiára, majd az építészettörténetre összpontosul.

Vargha 1947-től a Néprajzi Múzeum önállósodásával annak első főigazgatója lett. A háború utáni károk felmérését követően az első kisebb kiállítás Reguly Antalnak állított emléket, aki 1843–1846 között végzett néprajzi gyűjtést az Oroszországban élő finnugor népek körében.²¹ A Néprajzi Múzeumtól való távozása (1949) után a miskolci Herman Ottó Múzeumot vezette (1950–1952).²² 1952-től a Budapesti Műszaki Egyetemből frissen kivált Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem II. Építészettörténet Tanszékére kerül, 1954-től docens,²³ s itt is fejezi be oktatói pályáját 1975-ben.²⁴

Az egyetemen a hazai építészet történetének két átfogó témáját oktatja: egy személyben a monumentális és a vernakuláris, vagyis a Magyar építészettörténet és A magyar népi építészet tantárgy előadója.²⁵ Utóbbi tantárgyat ő indítja el ismét fakultatív formában, majd a nyugdíjazását követő megszakítás²⁶ után tanítványa – és egykori tudományos diákköri hallgatója –, Istvánfi Gyula építi újra a tárgyat és emeli be a kötelező tárgyak közé, mely közel hetven év elteltével máig része az építészképzésnek. Érdekessége a tantárgynak, hogy Gilyén Nándor értelmezésében a népi építészet egyben kibúvót jelentett a kötelező szocialista realista formanyelv alól.²⁷ Istvánfi²⁸ és Filep Antal²⁹ visszaemlékezésében kiemeli Vargha finn építészetre vonatkozó átfogó ismeretét. Oktatási tevékenysége mellett folyamatosan vezet néprajzi gyűjtéseket hallgatók bevonásával,³⁰ valamint közreműködik területi műemléki monográfiák készítésében.³¹

²¹ Kodolányi 1994. 49.

²² Kecskés 1985. 375.

²³ Tálasi 1994. 2.

²⁴ *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem évkönyveinek tanúsága szerint a nyugdíjba vonulás éve 1968. Pintér Tamás nekrológia és Tálasi István visszaemlékezése szerint 1975-ig tanított nyugalmazott oktatóként. ÉKME 1965–1968, Pintér 1984. X–XI., Tálasi 1994. 2. Nagy Dénes hasonló adatolással értékeli műegyetemi pályáját: Nagy 2020. 351.*

²⁵ Vargha 1960. 628.

²⁶ Simányi 1985. 31.

²⁷ Gilyén 1994. 59.

²⁸ Istvánfi 1994. 63.

²⁹ Filep 1994. 82.

³⁰ Filep 1994. 75.

³¹ *ÉKME 1958–1959. 65; 1963–1964. 98.*

Az évtized végén a népi építészet mellett feltűnnek muzeológiai cikkei. Visszatér régi témájához, a magyarországi szabadtéri néprajzi múzeum, vagyis a skanzen kérdéséhez. 1959-ben felszólal a Magyar Tudományos Akadémián rendezett Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeumi Ankéton,³² majd 1963-ban a Magyar Építőművészek Szövetségében rendezett ankéton is.³³ A két előadás írásban is megjelenik. 1961-ben újabb cikket közöl a témában a csehszlovák *Ethnographica* folyóiratban.³⁴

Vargha László tehát a Néprajzi Múzeum élén is foglalkozik a finnugor rokonsággal: emléket állít Reguly néprajzi gyűjtésének, majd egyetemi pályafutása során a magyar monumentális és a magyar népi építészet oktatója lesz, utóbbit ő emeli be a tanrendbe.

FINN ÉPÍTÉSZET ÉS NÉPI HAGYOMÁNY. 1962–1967

Vargha életpályájának interdiszciplinaritás tekintetében leggazdagabb időszaka az 1962–1967 közötti öt év, ekkor egyszerre foglalkozott behatóan etnográfiával, muzeológiával és építészettörténettel is. A megtorlás végével újra lehetőség nyílt nemzetközi kapcsolatok felvételére és építésére, és ezt Vargha László valamennyi területen értékesíti.

Elődleges, kiemelt kérdéskör Vargha számára a szabadtéri néprajzi gyűjtemény létrehozása. 1963-ban a Stockholmi Északi Múzeum igazgatója Budapesten ad elő,³⁵ valamint számos előadást követően³⁶ ismét cikke jelenik meg a témában: *A magyar szabadtéri néprajzi múzeum*.³⁷ 1964-ben tanulmányútra indul, hogy személyesen tanulmányozhasson példákat a magyar országos gyűjtemény előkészítéséhez. Úticéljainak fele az észak-európai városok múzeumai. Jár Svédországban (Északi Múzeum, Stockholm; Röhsska Museet, Göteborg; Linköping, Malmö) és Finnországban (Jyväskylä, Keski-Suomen Museo – Közép-Finnországi Múzeum, tervezte Alvar Aalto; Ruovesi, Kotiseutumuseo),³⁸ valamint Amszterdamban, Le Havre-ban, Párizsban, Stuttgartban és Bécsben. Vargha fel is veszi az Északi Múzeum vezetőjével a kapcsolatot, jegyzeteiben néhány levélváltás, illetve a múzeum részlegét képező szabadtéri gyűjteményről, a *Skansen*ről gyűjt össze leírásokat. Tanulmányútjának tapasztalatait előadásban és cikkekben összegzi.³⁹ Vargha László 1967-ben számos néprajzi bizottság tagja, köztük az Országos Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény Szakbizottságának elnöke,⁴⁰ jóllehet Filep visszaemlékezésében Vargha háttérbe szorult a szabadtéri néprajzi gyűjtemény és helyszíni megőrzések létrejöttékor, gondolatait legfeljebb az akadémiai szakbizottsági előadásokban fejthette ki.⁴¹ Vargha hagyatékában megtalálható a magyarországi múzeumra vonatkozó pályázati kiírás is, azonban vázlatokat, benyújtott anyagot nem őriz a hagyaték (4. ábra).

³² Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeumi Ankét. MTA 1959. IV. 29. – Vargha 1959. 325–367.

³³ Ankét 1963. 623 és Vargha 1963. 13–18.

³⁴ Vargha 1961. 262–269; *Ház és Ember* 3 (1985) 50.

³⁵ Vargha-hagyaték A-2567.

³⁶ *ÉKME* 1962–1963. 122.

³⁷ *ÉKME* 1963–1964. 96.

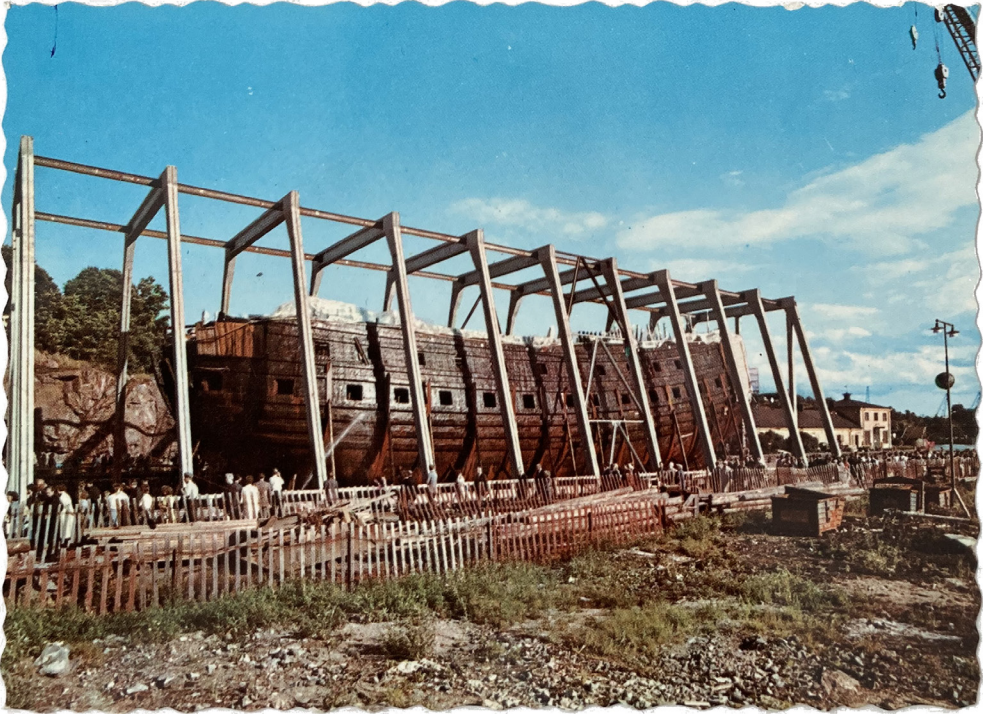
³⁸ Vargha-hagyaték A-2564.

³⁹ Vargha-hagyaték A-2566, A-2567, A-2595.

⁴⁰ *ÉKME* 1966–1967. 32.

⁴¹ Filep 1994. 84.

4. ábra. Űti emlék: fénykép az 1961-ben felszínre hozott Vasa hadihajóról. Vargha-hagyaték A-2564

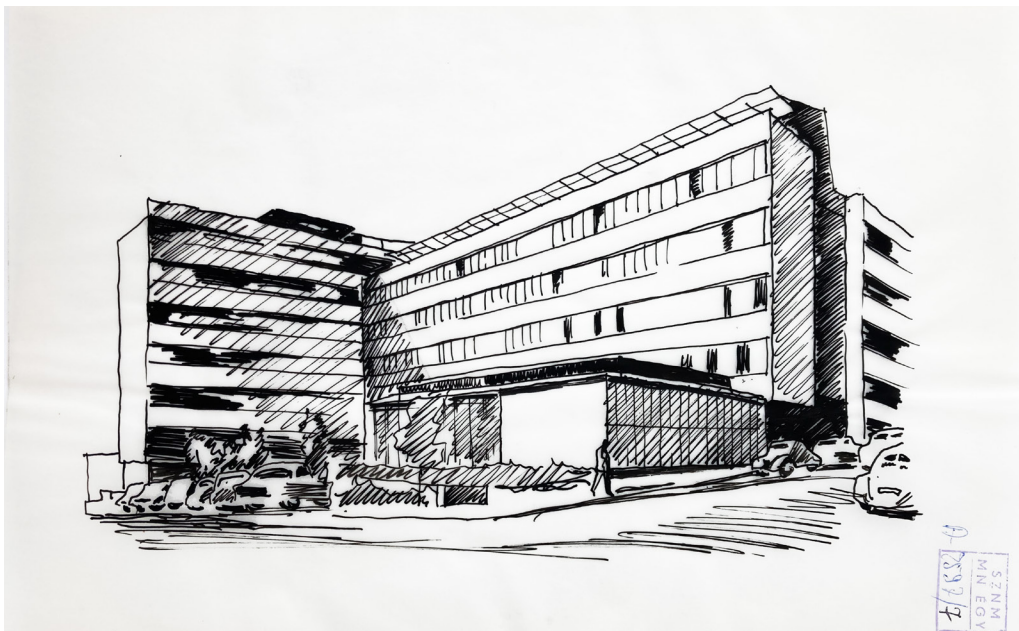
Végül harminc évvel Vargha László első, *A magyar Skansen* címmel írott cikke után megnyílt a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Az alkotói szándék talán később megváltozott, nem kívánta a korábbi munkacím alkalmazását: „*Ne használjuk a svéd Skansen megjelölést a szabadtéri néprajzi gyűjteményekre! Hiszen az jellegénél fogva más, s már csak azért sem lehet prototípusa a szabadtéri múzeumoknak, mert a svédeket a norvégok megelőzték, nem is szólva a svájciakról!*” – idézi Vargha szavait személyes visszaemlékezésében Erdélyi Zoltán.⁴² Az országos gyűjtemény közkeletű neve azonban máig *skansen* maradt – saját honlapja és a város határában felállított közlekedési jelzőtábla is így nevezi –, utalva az intézmény északon fogant szellemi eredetére.

A második téma az északi építészetet tárgyaló előadások és publikációk köre. Az északi múzeumokkal kapcsolatos meglátásait a létesítendő szabadtéri néprajzi gyűjteménnyel összefüggésben már korábban publikálta. A finn építészettel, azon belül is a népi építészettel kapcsolatban fejt ki nézeteit a Magyar Építőművészek Szövetségében 1965-ben tartott, „A finn építészet népi hagyományai” című előadásában,⁴³ valamint a *Magyar Építőművészetben* azonos címmel közölt leiratában.⁴⁴ Megemlíti ugyan a tájat a népi hagyományok forrásai között, a kettő közötti viszonyrendszert azonban nem tisztázza.

⁴² Erdélyi 1994. 55.

⁴³ Vargha-hagyaték A-2575.

⁴⁴ Vargha 1965. 52–56.

5. ábra. Távlati kép Tompos Csaba tanulmányából. Vargha-hagyaték A-2597/7

Varghát a népi építészet kortárs relevanciája már korábban is foglalkoztatta. 1960-ban a MÉSZ Mesteriskolájában „A magyar népi építészet tanulságai a korszerű magyar építészet számára” címmel ad elő.⁴⁵ Folyóiratbéli megjelenése az 1960-as évek fordulóján zajló élénk elméleti vita egyik utolsó cikke, melynek célja a korszerű hazai építészet megfogalmazása volt.⁴⁶ A *Magyar Építőművészetben* és előadásokon számos szerző fejtette ki véleményét a modern építészethez való visszatérésről a szocialista realizmus időszakát követően. Nagy Elemér, a folyóirat főszerkesztője e vitában már korábban is a finnek alkotói módszere mellett foglal állást. 1965-ben Nagy és Vargha egymás után adnak elő a MÉSZ-ben.⁴⁷ Vargha Lászlónak a finn példa hazai alkalmazhatóságáról szóló előadása és cikke olyan időszakban járult hozzá a vitához, amikor már ismét a modern formanyelv uralta a magyar építészetet.

Harmadik fontos mozzanata Vargha korszakbéli tevékenységének, hogy oktatóként bevezette a korszak finn építészetét és az arra vonatkozó tudást az építészeti tananyagba. 1964-től 1966-ig mintegy féltucat szép hallgatói tanulmányt őrzött meg hagyatékában.⁴⁸ A benyújtott dolgozatok két fontos tényre mutatnak rá: egyrészt a korszak építészhallgatói ismerték a modern finn építészetet; másrészt a tanulmányok megírásához szükséges idézett nyugati folyóiratok már számukra is hozzáférhetőek voltak (5. ábra).

⁴⁵ ÉKME 1959–1960. 87.

⁴⁶ Simon–Laczó 2018. 399–403.

⁴⁷ Vargha-hagyaték A-2575/5.

⁴⁸ Vargha-hagyaték A-2585, A-2587, A-2588, A-2590, A-2591, A-2597.

A két legtöbbet idézett forrás a *l'Architecture d'Aujourd'hui* 1954. évi 54. lapszámának Finnországgal foglalkozó fejezete⁴⁹ és az *Architectural Review* (AR) 1957. évi 121. számában található cikk⁵⁰. A két írás betekintést enged a finn építészetről egy-másfél évtizeddel korábban kialakult nyugat-európai képbe. Az *Architecture d'Aujourd'hui* skandináv tematikus számában foglalkozott a finn építészettel. Köszöntőjében a finn nagykövet az éghajlatot, a nemzeti karaktert és a helyi építőanyagokat nevezi meg a finn építészet karakterét meghatározó elemekként. A Finnországot bevezető tanulmány az ország történelmét és építészettörténetét veti össze, a helyi modern építészetet leginkább meghatározó körülményként pedig az archaikus társadalom és az iparosodás közvetlen találkozását említi. Reyner Banham az *Architectural Review*-ban a modern finn építészetre fókuszál és Alvar Aaltót helyezi annak középpontjába, összevetve a századforduló és az 1950-es évek helyzetét. A szerző határozottan elutasítja az olyan, általa szentimentálisnak bélyegzett felvetéseket, hogy autochton népi hagyományból sarjadt volna ki a modern finn építészet. A finn építészet hazai megítélését meghatározó toposzok, különösen a környezet és a táj meghatározó szerepe tehát már megjelentek az 1950-es évek nyugati cikkeiben is, jóllehet az AR szerzője teljességgel elutasítja a népi alkotómódszerek jelentőségét.

Fontos személyes mozzanat, hogy ebben az időszakban Vargha finn ismerőseivel folytatott magánlevelezése is újjáéled. Elképzelhető, hogy éppen egy 1962-es találkozó téríti vissza régi, kedves témájához. Leena Saikku magyarországi tanulmányútja alkalmából hoz hírt régi barátjáról, Perke Aalamóról Tamperéből, és Vargha az 1935–1944 közötti időszak után ekkor vált először újra levelet régi ismerőseivel.⁵¹

FINNUGOR ÉPÍTÉSZET; ELŐADÁSOK, KIÁLLÍTÁSOK ÉS PUBLIKÁCIÓK. 1968–1980

Vargha László a skanzen felépültét kövözően a kortárs finn és a finn népi építészetre összpontosítja figyelmét. 1968-ban az ELTE-n ad elő „Finn népi építkezés” címmel a Kalevala-nap alkalmából.⁵² 1973-ban előadássorozatot tart „Finnország építészeté” címmel négy db, finn nagykövetségtől kapott kisfilm segítségével öt nagyvárosban.⁵³ Legrangosabb előadásai a Nemzetközi Finnugor Kongresszushoz köthetők. Már a második, 1965-ös kongresszuson is részt vett, témája ekkor még teljességgel néprajzi-történeti: „A magyarországi gabonások archaikus jellege”.⁵⁴ 1970-ben is meghívják, előadásának címe ekkor: „A magyar népi építészet archaikus-finnugor jellege”,⁵⁵ felelevenítve régi témáját, a népi építészetben megőrzött archaikus jellemvonásokat.⁵⁶ A finnugor emlékek kutatása egyrészt Reguly Antal munkásságához vezet vissza, másrészt a népi építészeti örökség összehasonlító vizsgálata a finn néprajzkutató, Uno Taavi Sirelius munkáját folytatja. Sirelius számos finn nyelvű tanulmánya mellett németül is publikált, Vargha László korai (1936–1948) forrásjegyzékében hosszú lista szerepel a finnugor népek archaikus építészetét

⁴⁹ Schimmerling 1954. 50–53.

⁵⁰ Banham 1957. 243–259.

⁵¹ Vargha-hagyaték A-2553.

⁵² Vargha-hagyaték A-2574.

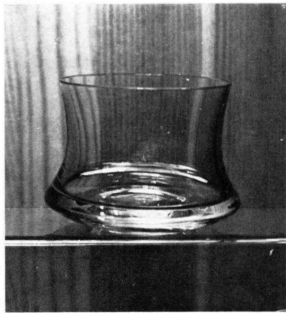
⁵³ Vargha-hagyaték A-2577.

⁵⁴ Vargha-hagyaték A-1939.

⁵⁵ Vargha-hagyaték A-1940.

⁵⁶ Vargha-hagyaték A-2206.

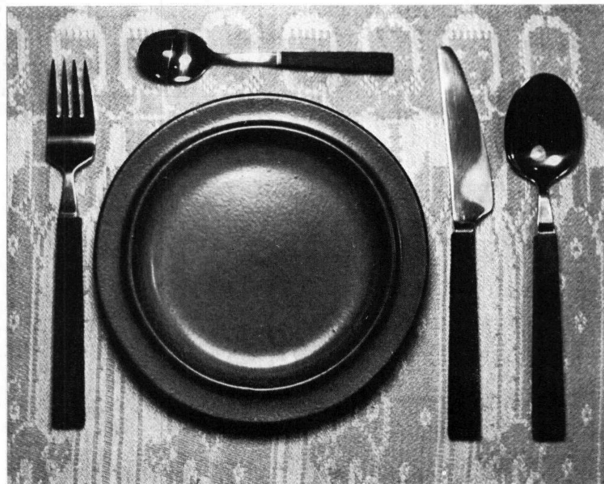
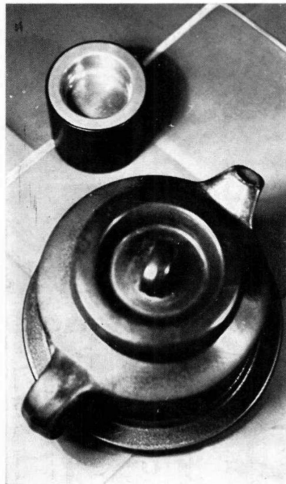

Finn iparművészet*

Martti Ingmann nagykövet, Dr. Vargha László docens és Dr. Kiss Antal docens a kiállítás megnyitóján

Fénykép: Battha Pál

* Visszaemlékezés a Debreceni Kossuth Lajos Tudomány Egyetem aulájában 1972. IX. 17–XII. 10 között tartott kiállításra.

6. ábra. Beszámoló a *Finn iparművészet* című kiállításról a *Magyar Építőművészetben*.
Vargha László: *Finn iparművészet. Magyar Építőművészet* 23 (1974) 1. 56

bemutató tanulmányokról.⁵⁷ 1980-ban „A Kalevala és a magyar népművészeti vizsgálatok, a magyar nemzeti stílustörekvések” címmel ad elő az V. kongresszuson Turkuban.⁵⁸

Vargha az előadások mellett kiállításokon mutatta be a finn művészetet. *Finn iparművészet* címmel Debrecenben nyílt kiállítás 1972 októbere és decembere között. Megnyitóbeszédében Vargha felidézte Akseli Gallen-Kallela 1908. évi kiállítását a Szépművészeti Múzeumban, valamint a századfordulós kapcsolatokat.⁵⁹ A kiállítás magángyűjteményeket mutatott be, a 14 kiállító között Kodolányi János, építészként Csete György, Kaszás Károly, Nagy Elemér, Virág Csaba és Ráduly Piroska emelendő ki.⁶⁰ A hazai magángyűjteményekből összesen kétezer darab került kiállításra (6. ábra).

⁵⁷ Vargha-hagyaték A-2561, pp. 149–151.

⁵⁸ Vargha-hagyaték A-1941.

⁵⁹ Vargha 1974. 53.

⁶⁰ A megnyitóbeszéd vázlatát az Archivum őrzi. Vargha-hagyaték A-2569.

Építészeti kiállítást is tervezett Vargha; „Finn népi építészet és a modern finn építészet” címmel tartott előadásából kiindulva Arne Ervi építész munkáiból szeretett volna kiállítást rendezni Kecskeméten. Vargha jó barátságot ápolt Ervivel, az 1965. évi turkui Finnugor Kongresszusra utazva nála, illetve Szabados Lászlónál szállt meg.⁶¹ Szervezőként bevonta Nagy Elemért, Kaszás Károlyt és Szabados. Az 1971 januárjára tervezett kiállítást a szervezők májusban lemondták.⁶² Arne Ervi kiállítása végül három évvel később, 1974-ben valósult meg a Budapesti Műszaki Egyetem Bercsényi Kollégiumában.⁶³

Figyelemreméltóak Varghának és körének önálló törekvései, hogy saját szervezésben finn építészeti kiállítást tartsanak Magyarországon, holott ez időben már rendelkezésre állt másik kész kiállítási anyag is. Petra Čeferin leírása szerint⁶⁴ 1957-től kezdődően egy évtizeden belül kilenc összeállított nemzetközi vándorkiállítás jutott el 25 országba a finn építészeiről, köztük 1964-ben még a szomszédos Csehszlovákiába is. Később, 1973-ban Bécsben is járt egy építészettörténeti vándorkiállítás *Finnischer Jugendstil* címmel.⁶⁵ Vargha sem a személyes kapcsolatai, sem a Magyar Építőművészek Szövetsége révén nem tudta elérni egyik kiállítássorozat hazai bemutatását sem.⁶⁶

A finn építészettel kapcsolatos kutatásainak csúcspontja a Corvina Kiadó *Az építészet világa* című sorozatában való megjelenés lehetett volna. Major Máté 1970 januárjában kéri fel a Finnországgal kapcsolatos kötetben való közreműködésre.⁶⁷ Vargha márciusban küldött válaszában külön kérte, hogy egyedüli szerző lehessen.⁶⁸ A munkát 1971. február 15-i határidővel vállalta,⁶⁹ a szerződés 1970 augusztusában jött létre.⁷⁰ A megbízást követően leveleket ír kortárs finn építészeknek: Arne Ervinek,⁷¹ Aarno Ruusuvuorinak,⁷² Nils Erik Wickbergnek,⁷³ Pentti Aholának,⁷⁴ hogy küldjenek képeket és terveket a készülő műhöz;⁷⁵ újabb írott forrásokat gyűjt és jegyzetel ki.⁷⁶ A kézirat 1973-ig nem készül el, a kiadó január elején kelt sürgető levelében márciusig kéri a kéziratot.⁷⁷ Vargha február közepén írt válaszában további kéthavi haladékot kér,⁷⁸ a könyv azonban addigra sem készül el.⁷⁹ 1975-ben újból felkéri a Corvina Kiadó a téma megírására, további levelezést azonban nem őriz a hagyaték. *Az építészet világa* sorozatból Finnország építésze téma még hiányzik (7. ábra).

⁶¹ Vargha-hagyaték A-1939.

⁶² Vargha-hagyaték A-2560.

⁶³ Vargha-hagyaték A-2557.

⁶⁴ Čeferin 2003, idézi Simon–Laczó 2018.

⁶⁵ Vargha-hagyaték A-2593.

⁶⁶ Simon–Laczó 2018. 404–405.

⁶⁷ Vargha-hagyaték A-2579/1.

⁶⁸ Vargha-hagyaték A-2579/2.

⁶⁹ Vargha-hagyaték A-2579/5.

⁷⁰ Vargha-hagyaték A-2579/8.

⁷¹ Vargha-hagyaték A-2581.

⁷² Vargha-hagyaték A-2582.

⁷³ Vargha-hagyaték A-2554.

⁷⁴ Vargha-hagyaték A-2583

⁷⁵ Feljegyzések és levelezés, Vargha-hagyaték A-2575.

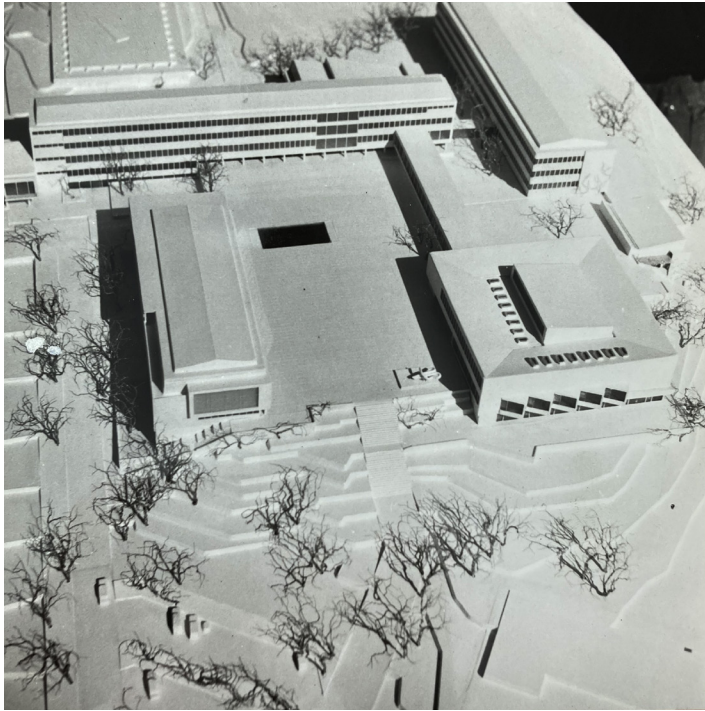
⁷⁶ Vargha-hagyaték A-2578.

⁷⁷ Vargha-hagyaték A-2579/9.

⁷⁸ Vargha-hagyaték A-2579/10.

⁷⁹ Vargha-hagyaték A-2580.

7. ábra. Vargha László készülő könyvéhez: a Turkui Egyetem makettfotója Aarne Ervitől.
Vargha-hagyaték A-2581/26

A kudarcot követően a Műszaki Könyvkiadó is megkeresi. Pamer Nóra levelének bevezetőjében fel is eleveníti, hogy egy régi témája nem lett kiadva. Két ügyben kap felkérést Vargha. A kiadó Vargha szerzőségével szeretne kiadni egy kötetet a magyar szabadtéri néprajzi múzeumokról, valamint felkéri Nagy Elemér *Mai finn építészet*⁸⁰ című könyvének lektorálására.⁸¹ A lektori vélemény elkészül,⁸² azonban saját írása ezúttal sem jelenik meg. Vargha finnekkel kapcsolatos ismeretei így nem jelennek meg önálló kötetben.

A Szentendrei Szabadtéri Múzeum Archívumának legkésőbbi forrásai régi ismerősökkel váltott levelek, tárgyak például Vargha hagyatékának elhelyezése. Kiemelkedik a levelek közül Juhani Pallasmaa levele, aki meghívja Vargha Lászlót, hogy tartson előadást a Finn Építészeti Múzeumban a magyar népi építészetéről, az előadásról azonban a hagyatékban nem található adat.⁸³

Vargha élete utolsó 15 évében számos előadást tart, kiállításokat is szervez, valamint felkéréseket kap komoly publikációk megírására. Finn szakmai kapcsolataira tekintettel meglepő, hogy nem érkezik meg a finn építészet egyik nemzetközi kiállítása sem Magyarországra, saját szerve-

⁸⁰ Nagy 1976.

⁸¹ Vargha-hagyaték 2559/3.

⁸² Vargha-hagyaték 2559/13.

⁸³ Vargha-hagyaték A-2556.

zésben azonban megvalósul kettő. A nagy publikációk és Vargha finnországi előadása Pallasmaa szervezésében végül megghiúsul, ugyanakkor az életmű finnekkel kapcsolatos elemei – az annak lezárásaként megőrzött szentendrei archívum, valamint a számos, tudományos forrásként is használható visszaemlékező írás tükrében – kiemelkedő jelentőségűek építészünk számára.

ÖSSZEFOGLALÁS

Vargha Lászlóra elsősorban néprajztudósként emlékezünk, jóllehet életműve tudományágakon átível, egyben összeköti a finn és magyar szellemi közeget. Különböző életszakaszaiban eltérő témákkal foglalkozott – vagy pontosabban fogalmazva: szabadott foglalkoznia. A háború előtt dolgozott kiállításokon és néprajzi gyűjtéseken. A háború után előbb a muzeológia és etnográfia volt tevékenységének fő iránya, majd építészettörténetet és népi építészetet kutatott és tanított a műszaki egyetemen 1952 és 1962 között. Közreműködött az országos szabadtéri néprajzi gyűjtemény megalkotásában, pályája végén pedig a finn építészetet népszerűsítette Magyarországon.

Vargha saját vallomása szerint 1936-os finnországi utazása során határozta el magát a népi építészeti kutatásra és a magyar szabadtéri néprajzi múzeum létrehozására mellett, ehhez hozzávehető a finn építészeti iránti érdeklődése is. Számára – a századforduló gondolkodóihoz hasonlóan – a finn építészeti egyszerű volt a tájjal összhangban élő, népi jellegű és teljességgel modern, európai. A finnekre ezenfelül barátainkként, rokonainkként tekintett, kiktől érdemes volt tanulnunk. Cikkei, előadásai ezt a viszonyrendszert fejtetik.

Az építészettörténeti tárgyalásban ugyanakkor egy fogalmi vonal kifejtése mindvégig elmarad: a tájjal való összetett kapcsolat nem kerül leírásra, szerepe pusztán erőforrás és építőanyag a népi építészeti Vargha kevés említett példájában. A magyar és a finn építészeti és népi építészeti így továbbra is évek és kilométerek ezreinek távlatában él egymástól távol, keresve a néprajzi-kulturális kapcsolatokat.

Vargha László életművét így nemcsak befejezettségében és teljességében érdemes szemlélni, hanem a finn és magyar művelődés azon kölcsönös vonásaiban is, amelyek végül nem kerültek vagy nem kerülhettek teljességgel feltárára.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

Ankét 1963	Ankét a szabadtéri múzeum feladatairól. <i>Ethnographia</i> 74 (1963) 4. 623.
Banham 1957	Banham, Reyner: The One and the Few. <i>Architectural Review</i> 121 (1957) 723. 243–259.
ÉKME	Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem évkönyvei. 1955–1967.
Erdélyi 1994	Erdélyi Zoltán: Laci bácsira emlékezve. <i>Téka. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájékoztatója</i> 16 (1994) 2. 51–55.
Filep 1994	Filep Antal: Emlékezés Vargha László változás-vizsgálataira. <i>Téka. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájékoztatója</i> 16 (1994) 2. 74–88.
Gilyén 1994	Gilyén Nándor: Emlékeim Vargha Lászlóról, a pedagógusról. <i>Téka. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájékoztatója</i> 16 (1994) 2. 59–62.
Ház és Ember	<i>Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közleményei</i> 3 (1985) 1–206.
Heikkilä–Karig 1984	Heikkilä, Päivi – Karig Sára (szerk.): <i>Barátok, rokonok. Tanulmányok a finn magyar kulturális kapcsolatokról történetéből.</i> Európa, Budapest 1984.

- Istvánfi 1985 Istvánfi Gyula: Vargha Lászlóra emlékezve. *Téka. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájékoztatója* 16 (1994) 2. 63–66.
- Kecskés 1985 Kecskés Péter: Vargha László. *Etnographia* 96 (1985) 374–376.
- Kodolányi 1994 Ifj. Kodolányi János: Néhány emlék Vargha Lászlóról. *Téka. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájékoztatója* 16 (1994) 2. 48–50.
- Koronghi Lippich 1908 Koronghi Lippich Elek: A finnek. *Magyar Iparművészet* 11 (1908) 1. 1–26.
- Kubinszky 1978 Kubinszky Mihály (szerk.): *Modern Építészeti Lexikon*. Műszaki, Budapest 1978.
- Schimmerling 1954 Schimmerling, André: Finlande. Introduction par André Schimmerling. *l'Architecture d'aujourd'hui* 54 (1954) 50–53.
- Nagy 2020 Nagy Dénes: Nép(i)építészet: A Műemlékvédelem legelső számától a Vargha László Népi Építészeti Díjig. 1904–1984. *Műemlékvédelem* 64 (2020) 6. 349–364.
- Nagy 1976 Nagy Elemér: *Mai finn építészet*. Műszaki, Budapest 1976.
- Pintér 1984 Pintér Tamás: Vargha László. 1904–1984. *Magyar Építőművészet* (1984) 6. X–XI.
- Simányi 1985 Simányi Frigyes: A pedagógus és oktató Vargha László. *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közleményei* 3 (1985) 31–36.
- Simon–Laczó 2018 Simon, Mariann – Laczó, Dániel: Deeply Embedded in Tradition. Interpretations of Regional Roots for Modern Hungarian Architecture in the 1960s. *Regionalism, Nationalism & Modern Architecture Conference Proceedings*. Porto 2018. 399–411.
- Stjerschantz 1908 Stjerschantz, Torsten: A finn művészet és iparművészet. *Magyar Iparművészet* 11 (1908) 1. 27–57.
- Szerb 2004 Szerb Antal: *Utazás és Holdvilág*. Magvető, Budapest 2004.
- Tálasai 1994 Tálasai István: [Visszaemlékezés Vargha Lászlóra, 1976] *Téka. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájékoztatója* 16 (1994) 2.
- Vargha 1937 Vargha László: A magyar Skansen. *Etnographia* 48 (1937) 330–340.
- Vargha 1959 Vargha László: A Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum elvi és gyakorlati kérdései. *MTA II. Társadalmi-Történelmi Tudományok Osztálya Közleményei* 9 (1959) 3–4. 325–367.
- Vargha 1960 Vargha László: Az építészettörténelmi ajánlott – fakultatív – tárgyak oktatási és tudományos jelentősége. *Felsőoktatási Szemle* 9 (1960) 626–629.
- Vargha 1961 Vargha László: Prinzipielle und praktische Fragen der Errichtung eines Ungarischen Freilichtmuseums. *Ethnographica* 2 (1961) 262–269.
- Vargha 1963 Vargha László: Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum. *Múzeumi Közlemények* (1963) 3. 13–18.
- Vargha 1965 Vargha László: A finn építészet népi hagyományai. *Magyar Építőművészet* 14 (1965) 3. 52–56.
- Vargha 1974 Vargha László: Finn iparművészet. *Magyar Építőművészet* 23 (1974) 3. 53.
- Vargha-hagyaték Vargha László hagyatéka. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum archívuma. A-1939–2597.
- Viski 1931 Viski Károly: A magyar Skansen. *Magyar Szemle* 13 (1931) 231–242.

Toward a Finno-Ugric Architecture

László Vargha's Scholarly Activities Related to Finland

SUMMARY

László Vargha (1904–1984) is considered a prominent ethnographer in Hungary, albeit he was active in museology and history of architecture as well. During his career he had shifted between these topics. His contribution to all three disciplines was affected with a profound interest in Finnish art and architecture. My article investigates his professional career in the light of his appeal, using the sources preserved in his personal archive in the Hungarian Open-Air Museum.

Vargha had determinative experience related to Finland during his youth. His first encounter with Finnish art was in the pages of a Hungarian periodical in his childhood. In an exchange programme he visited Finland and made friends with his peers. During the Second World War he contributed to an exhibition on Finno-Ugric peoples. The archives reveal that he had studied Finnish ethnographic literature in this period.

Possibilities for maintaining international relationships were reduced after the fall of the Iron Curtain. Vargha returned to Finnish culture only after a significant interval. In the sixties he conducted a study trip to various open-air museums. Many of those destinations were in Sweden and Finland. The study trip contributed to the foundation of the Hungarian Open-Air Museum, which still borrows its name in Hungarian from the Nordic Museum: *skanzen*. As a university lecturer he introduced Finnish architecture to the curriculum.

Vargha presented Finnish architecture in lectures and exhibitions across Hungary. He also participated in the International Congress for Finno-Ugric Studies, where he revisited the concept that an archaic Finno-Ugric layer is present in Hungarian vernacular architecture. Despite the possibilities offered and his thorough knowledge he failed to publish significant publications at the end of his career.

Apart from his other achievements László Vargha was also an important character in the relationship of Finnish and Hungarian architecture, and his outstanding oeuvre related to Finland could enrich his professional evaluation.

KEYWORDS

modern architecture, vernacular architecture, Finland, Finnish architecture

Open Access nyilatkozat: A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

